

100 år sidan: Den fjerde reisa til Amerika

AV MARIANNE SUNDE - DEL 1

TILBAKE: I 1913 reiste Per tilbake til Amerika, og tilbake til arbeidet som sporvognfører mellom The Twin Cities, Minneapolis og St. Paul. **ALLE FOTO: PRIVAT**

BILETE TIL PER: Marianna, med halvt år gamle Selma på fanget, vart fotografert for at Per skulle få med bilete av den vesle familien sin. Dei trudde dette vart siste reise til Amerika, men slik vart det ikkje.

Dette er historia om Per og Marianna

Han sporvognfører i Minneapolis og amerikansk statsborgar. Ho småbarnsmor heime på Sunde i Olden. Så kom Per heim frå Amerika for godt for at dei skulle leve saman som familie og drive gardsbruk. Livet vart ikkje som planlagt for besten og besta.

Per reiste til Amerika berre 16 år gammal, den 15. april 1899 reiste han frå Bergen. Han reiste vidare frå

Liverpool med RMS Lucania og kom fram til New York den 29. april 1899. Han vart amerikansk statsborgar etter få år.

Det var for Per, som for dei andre som reiste, at det ikkje var noko framtid heime. I Amerika trakk Per mot Dakota og Minnesota, og arbeidde med farming og skogsarbeid. I folketeljinga for 1900, det året han fylte 18 år, står han oppført saman med familien til Elling Lyslo frå Innvik. Han var dreng på garden til Lyslo i Swift County i Minnesota. Per arbeidde også på prærien i Granit Falls i den same delstaten. Etter ei tid vart han sporvognfører mellom The Twin Cities, Minneapolis og St. Paul.

Med kongeparet på Oldevatnet

Etter sju år sakna han heimlandet og kom på besøk til Noreg i 1906. Heime i Olden fekk sporvognføraren seg arbeid som båtfører på Oldevatnet. Den gong var det ikkje veg opp gjennom Oldedalen, så ein var avhengig av båt. Det var såleis også Per som førte D/B Brixdal da kong Haakon VII og dronning Maud var på signingsferd 17. juli 1906. Det var nok ei oppleving for 24 år gamle Per å føre båten opp Oldevatnet med kongeparet denne historiske dagen, sjølv om veret sette ein stoppar for turen heilt opp til Briksdalsbreen: «Dampbåten «Brigsdal» var paa Overdækket dekorert med Grønt, ligesom der over Rækkerne var anbragt

Aaklæder.(...) Turen over Oldenvandet forløb udmerket. Paa Grund af de uheldige Veirforhold kunde desværre Kongeparet ikke besøge Brigsdal og endnu mindre Bræen. Man stansede derfor ved Rustøen (...) Kongen og Dronningen beklagede meget, at de ikke kunde få fuld Udsigt til de vakre Bræer, men var ikke desto mindre særdeles vel tilfreds med Turen og dypt grebet av den storlagne Natur, som de ikke nok kunde beundre. Begge nærrede et sterkt Ønske efter at se Olden. Specielt Brigsdalsbræen, i godt Veir og udtalte også Haab om at dette kunde ske om ikke for lang Tid.» (Aftenposten/Nasjonalbiblioteket)

Utvandringa frå Nordfjord har ei lang historie, også i mi eiga slekt.

Alle dei fire besteforeldra mine er frå Olden, og tre av dei hadde søsken som emigrerte. Nokre kom tilbake til Noreg, men tilsaman ni av grandtantene og grandonklane mine vart verande i Amerika og Canada.

Morfar hadde ikkje søsken som utvandra, men derimot hadde hans far fire søsken som reiste.

Mariannas tante, Marte, hadde 11 born og vart enke i 1909. To søner hadde allereie reist til Amerika, tre var gifte, og i 1910 emigrerte Marte med dei seks yngste borna.

Det er mogleg at fleire av oldeforeldra mine hadde søsken som reiste.

Eg har også heilt tilfeldig kome i kontakt med ei Sunde-slekt i USA, der det viser seg at vi har felles opphav frå midt på 1700-talet.

Opphavet til denne slekta i USA er Sigrid Jensdatter Sæten frå Loen som utvandra allereie i 1875. Sunde-namnet hadde ho og mannen frå husmannsplass på Mindresunde i Stryn.

Men mor til Sigrid, Eli Pedersdatter Sunde (1758-1839), som var gift i Nigard på Sæten i Loen, kom frå Inigard på Sunde i Olden, og var søster til min 3. tippoldefar, Knut Pederson Sunde (1776-1811).

Og Eli hadde ein son, Peder Johannessen Sæten, som reiste til Amerika så tidleg som ein gong mellom 1840-42.

Peder var gift med Rachel Olsdatter Löchen frå Olden, begge var fødde i 1798, og dei hadde fire born som var fødde i Rogaland. Dette ekteparet er såleis dei første nordfjordingane som utvandra til Amerika.

Eg har skrive om dei i Årbok for Nordfjord 2024 «Mysteriet Peder og Rachel – dei første utvandra-rane frå Nordfjord».

Store søskenflokkar

Besteforeldra mine kom frå store søskenflokkar. Det var ingenting å liv-nære seg av i bygda, lønsarbeid var vanskeleg å finne, gardane var små og det var såleis lite å dele på.

Farfar Peder Davidson Sunde (1882-1961), kalla Per, var ein av ti søsken, to døde som barn. Fem reiste til Amerika, medan to kom tilbake til Noreg etter nokre år.

Farmor Marianna Sunde (1891-1986) var ein av ti søsken. To døde som barn. To emigrerte til Amerika. Mormor Anna Sunde (fødd Muri, 1896-1990) var ein av 14 søsken.

Av desse reiste sju til Amerika, tre kom tilbake til Noreg.

Morfar Vilhelm Sunde (1896-1979) var ein av 11 søsken. Ingen av søskena reiste til Amerika, men han hadde fire onklar og tanter som utvandra.

Per-besten var son av David Anderson Sunde (1851-1937) og Synneve Pedersdatter Gytri (1855-1935).

PRÆRIEN: Den første tida i Amerika arbeidde Per med farmarbeid, her tresking på prærien i Granite Falls, i Minnesota.

HEIME: I 1906 kjem Per heim på sitt første besøk frå Amerika. Han blir båttførar på D/B Brixdal på Oldevatnet. Det var Per som førte båten da kong Haakon VII og dronning Maud kom på signingsferd til Olden den 17. juli 1906 og ville til Briksdalsbreen. Men det var ein så regnfull dag at dei stoppa i Rustøen, der dei ifølgje Aftenposten åt middag før retur nedover Oldevatnet. Biletet er frå når Brixdal legg til kai på Eide etter endt tur. FOTO: NARVE SKARPMØEN, EIGAR NASJONALBIBLIOTEKET

PER: Ungdomsbilete av Per.

BRYLLAUPET: Per hadde tenkt å returnere til Amerika våren 1912, men vart igjen i Olden og gifta seg med Marianna i juni 1912. Kanskje bryllaupet hindra han frå å reise med Titanic.

TUNET: Inigard-tunet, med Johansstova midt på biletet, som Mariannas tante, 11-bornsmora Marte, forlet da ho vart enke og emigrerte til Amerika. Denne stova skulle bli redninga for Marianna og borna.

UTVANDRARJUBILEUM

I 2025 er det 200 år sidan den første utvandringa frå Noreg til Amerika starta, med sluppen Restauration ut frå Stavanger.

Tre månader seinare la Restauration til hamn i New York med 52 passasjerar om bord. Dette vil bli markert i jubileet Crossings 200, der det vil bli feiringar i både Noreg og USA.

Som ein inngang til dette jubileet presenterer Fjordingen «Den fjerde reisa til Amerika» der Marianne Sunde skriv om korleis livet vart for familien på begge sider av Atlanterhavet når bestefaren, Per Sunde, måtte legge ut på ei siste uplanlagt reise til Amerika for akkurat 100 år sidan.

Dette er første del av historia om Den fjerde reisa til Amerika. Del 2 kjem 31/12.

Bryllaup

Året etter, i 1907, reiste Per tilbake til Amerika, men kom ein ny tur heim i 1910. Han hadde planlagt å returnere til Amerika våren 1912, men hadde innleia eit forhold til naboenta Marianna. Ho vart med barn og dei «måtte» gifte seg. Bryllaupet stod 21. juni 1912, og vesle Selma vart fødd 10. november.

Per skal seinare ha fortalt at dersom det ikkje hadde vore for bryllaupet, så kunne han ha vore med Titanic. Han valde alltid dei største båtane når han skulle krysse Atlanterhavet fordi han hadde vore så frykteleg sjøsjuk på første reis. Titanics første tur, som også vart den siste, fann stad akkurat på den tid Per hadde tenkt seg over Atlanteren. At han alltid reiste med dei største båtane er prova på billettane

hans. Så det var kanskje vesle Selma som redda han frå å vere med Titanic? Han reiste tilbake til Amerika eit år seinare enn planlagt, og på denne tredje reisa hadde han sett føre seg at det var siste tur til Amerika. Han vart borte i to år før han kom heim til kona Marianna og dattera Selma. No hadde han planlagt å kome heim for godt og overta farsgården. Den eldste av brørne, Anders, såleis

... dersom det ikkje hadde vore for bryllaupet, så kunne han ha vore med Titanic

odelsguten, hadde utvandra i 1902. Søskenbarnet mitt, Jonfinn Sunde (1936-2022), skriv i ei slektsbok at Anders hadde sagt at han aldri ville kome tilbake til Noreg og farsgården. «Forholdet mellom han og David var ikkje så bra. David kunne vere litt vanskeleg å kome overeins med», skriv Jonfinn.

Venta på å få overta farsgården Faren, David, hadde skrive til Per at dersom han sende pengar så dei fekk legge nytt tak på låvebygningen, så skulle han få garden når han kom tilbake. Per sende pengar heim til far sin.

Da han kom heim frå Amerika i 1915, var han klar til å overta garden. Men det viste seg å ta tid. Og åra gjekk. Per og Marianna fekk fire born

til. I tillegg til Selma fekk dei Ragna (f. 1916) og Dagfinn (f. 1918) - han døyddet knapt eitt år gammal.

«Han hadde kikhoste, og han døydde på fanget mitt»

Sjelden viste besta kjensler. Men når ho fortalde meg om vesle Dagfinn kom tårane. «Han hadde kikhoste, og han døydde på fanget mitt», sa ho og gret. Men snart kom ein ny gut til verda som også fekk namnet Dagfinn (f. 1920). Så kom Reidun (f. 1923).

Foreldra til Marianna var Rakel Knutsdatter Sunde (1859-1950) og

Rasmus A. Gjerde (1849-1938). Rakel hadde ei eldre søster Marte. Det er sagt at Marte ikkje fekk odelsretten fordi ho var fødd utanfor ekteskap. Ho var to år før foreldra gifta seg. Men foreldra løyste floken, og Marte fekk overta ein del av garden som vart sjølvstendig bruk, kalla Johansbruket etter mannen ho gifta seg med, Johannes Børresen Strand.

Eit tun med 19 born Marte fødte som nemnt innleiingsvis 11 born og søstera Rakel fødte 10 born, men to av Rakels born døydde som små. Tilsaman hadde dei to søstrene 19 born som voks opp i Inigard-tunet på Sunde. Ein kan forestille seg kor livleg leiken var med 19 born i same tun. Besta var ein av desse bor-

na og ho har fortalt at dei alle var som søsken. Men det var mange munnar å mette.

Marte sine to eldste søner hadde reist til Amerika i ung alder. Då faren døydde i 1909, kom Bent heim i 1910 for å hente mora og dei seks yngste søskena. Tre av Martes døtre var allereie gifte. Marte tok med seg dei seks andre, tre jenter og tre gutar og reiste saman med sonen Bent.

For Marianna og Per voks trongen for å få overta farsgården i takt med at tida gjekk og familien voks. Så ein kveld i 1924 blir Per bedt om å kome inn til faren. No tenkte Per at faren endeleg ville snakke om å overføre skøyttet på garden, og han gjekk spent inn i stova. Per kjem inn og der sit faren saman med to andre menn frå

Verda rasa saman for Per i ein augneblink. Han sa berre: «Da har eg ikkje noko her å gjere da»

bygda, Tore Eide og Berge Løken. Og der får Per beskjeden: «No har vi skrive skøyttet på han Oskar». Ein ni år yngre bror. Verda rasa saman for Per i ein augneblink. Han sa berre: «Da har eg ikkje noko her å gjere da».

Ein einaste utveg

Sidan hans eldste bror Anders, odelsguten, hadde emigrert, og hadde sagt frå seg garden, var det no Per som

etter lova hadde odelsretten. Det første Per sa da han gjekk til kona si og fortalde om sjokket, var: «Eg skal ta garden tilbake med retten om eg blir så fattige som nåla». Men besten var ein fredsæl mann, og det gjekk ikkje lange stunda denne kvelden før han sa: «Nei, det er ikkje anna råd, eg får reise tilbake til Amerika». Besta snudde seg vekk og gret, har ho fortalt. Ho visste så inderleg vel kva det innebar. Verda rasa saman for henne også. Men dei måtte berre bite tennene saman og stå i den lagnaden som hadde råka dei og deira fire born.

Besta snudde seg vekk og gret, har ho fortalt